

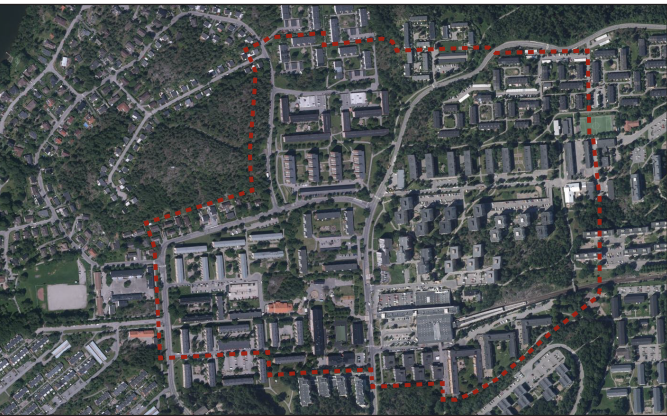

KULTURMILJÖANALYS

STÅNGHOLMSBACKARNA, VÅRBERG

STOCKHOLMS STAD
2018-01-26

STÅNGHOLMSBACKARNA, VÅRBERG

Föreliggande kulturmiljöanalys är avsedd att läsas ihop med "Kulturmiljöanalys – Del av norra Vårberg och Centrum", AIX Arkitekter, 2018-01-26, som behandlar norra Vårberg och dess kulturmiljö i ett större perspektiv.

Nulägesbeskrivning

Utredningsområdet ligger direkt norr om Vårbergs centrum och består av kvartersbebyggelse, parkmark och kommunikationsstråk. Utredningsområdets avgränsning utgår i huvudsak ifrån den stadsplan från 1965 som styrde områdets utformning.

De två norra bostadskvarteren, Stångholmen och Bockholmen, inrymmer totalt åtta snarlikt utformade lamellhus i tre våningar. Byggnaderna är parallellt placerade i nord-sydlig riktning vid foten av en brant nordsluttning. Mellan husen bildas gårdar mot vilka balkonger och trapphusentréer vänder sig. Ovanför sluttningen ligger ett radhusområde, kvarteret Furuholmen. Öster om området finns en enkel grönyta och gångväg som utgör gräns mot Lillholmsskolan.

Söder om lamellhusen ligger kvarterens parkeringsplatser samt nedfart till de parkeringsgarage som finns under två av gårdarna. Infart till området sker från väster via säckgatan Stångholmsbacken. På andra sidan gatan finns ytterligare två parkeringshus och ett karaktäristiskt punkthusområde, kvarteren Bäverholmen och Lillholmen m.fl. samt parkanläggningen Vårbergstrapporna. Mot väster sluttar marken brant ned mot lokalgatan Vårholmsbackarna. I sluttningen ligger en f.d. panncentral med en speciellt utformad skorsten. På andra sidan gatan ligger ett mindre grönområde av enkel karaktär.

Bebyggelse

Stångholmen 1 - F.d. Panncentral

Byggnaden uppfördes 1966 efter ritningar av Bengt Zelmerlöw Arkitektkontor. Den placerades i en sluttning

och utrustades med en hög putsad och räfflad trekantig skorsten. Dess ursprungliga funktion som värmecentral bestod fram till 1991 då byggnaden ändrades interiört till kontors- och verksamhetslokal.

Anläggningen har till viss del förlorat sin karaktär genom ombyggnaden. Den höga skorstenen utgör en accent i stadsdelen, särskilt i närområdet.

Stångholmen 2 och Bockholmen 1

Områdets åtta lamellhus har en tidstypisk utformning med tvåluftsfönster och spröjsade träportar, men i det utskjutande taket finns en mer experimentell sida. Sättet att placera lamellhus parallellt mot en sluttning är däremot sällsynt och bryter mot dåtidens modernistiska ideal. Principen är snarare klassicistisk. Arkitekt för Stångholmen 2 var Henry Lettholm. Bakom ritningarna till Bockholmen 1 stod den namnkunnige arkitekten Björn Hedvall.

Lamellhusen är i tre våningar plus en suterrängvåning. Husen ovanför garagen har dessutom en källarvåning. Stommen är av betong och tegel, sockel i beige spritputs. Däröver gult fasadtegel. Husen täcks av flacka motfallstak, takfoten är utskjutande med undersida av grönmålad panel. Under takfoten går en takomfattning av grå sinus-korrugerad eternit.

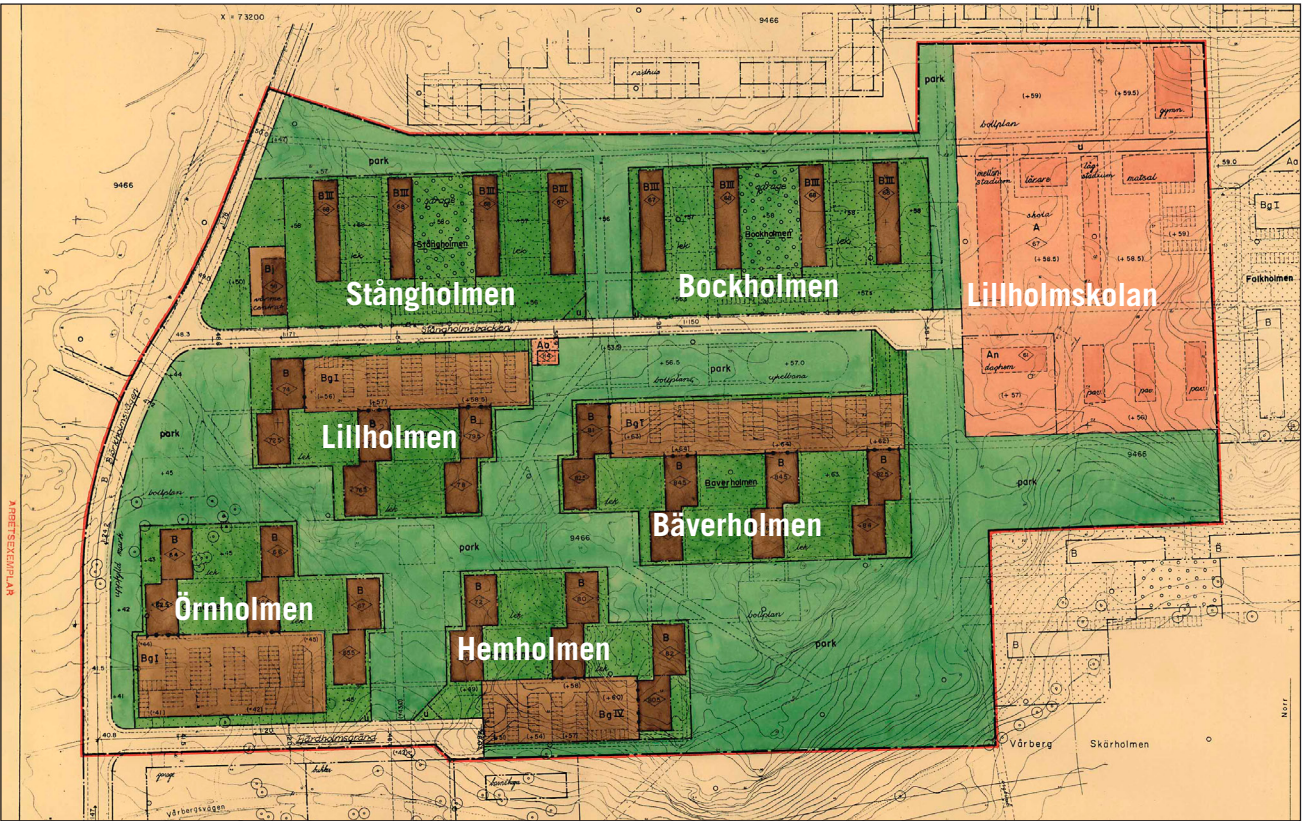
Parkeringsgaragen har sin fasad i suterräng mot söder. De är av formgjuten betong med portar mot garagen, lagerlokaler och tvättplatser.

Lillholmen 2, 3, 5, 6 och Bäverholmen 2, 3, 4, 6, 7

Punkthusen ingår inom kvarteren Lillholmen och Bäverholmen ingår i ett område av totalt 26 kopplade punkthus. Byggnaderna ligger i en norrs sluttning där marken runt husen är kuperad. De byggdes av elva olika byggherrar som anlätade fem olika arkitekter. Husen inom de två kvarteren liknar varandra i och med den gula fasadputsen men de skiljer sig från varandra i detalj.

Utredningsområdet sett från söder, flygfotografi från Stockholms stad.

Stadsplan Pl. 6456 upprättades 1965 och styrde områdets utformning. Notera det stora antalet parkeringsplatser i området.

Punkthusen är sammankopplade i par, där den södra byggnaden är något förskjuten åt väster i förhållande till den norra. I och med den kuperade sluttningen har husen olika antal suterrängvåningar.

På gårdarna som bildas mellan husen finns umgängesytor omgärdade av gröna eller bruna trästaket. Mellan de två kvarteren går ett större gångstråk i nord-sydlig riktning.

Parkeringshusen består av ett parkeringsdäck överst med två underliggande våningar i suterräng. De har betongstomme och murar och fasader av råfflad betong. Ramper med släta betongmurar leder från Stångholmsbacken och in till varje plan.

Vegetation och landskap

Gårdarna mellan lamellhusen är flacka, mot norr börjar de slutta upp mot radhusområdet. Gårdarnas möblering varierar. Samtliga rymmer gräs, buskar och träd samt entrégator. Fyra av gårdarna är asfalterade. De mittersta gårdarna inom varje kvarter utgör tak till de underliggande garagen. De är täckta av plana gräsmattor och har en mer ordnad karaktär. Låga buskar vid husen och träd mot norr och en trädrad mot söder omsluter gårdsrummen. Ytan mellan de båda kvarteren upptas av en liten grönyta med en plan gräsmatta, buskar och träd. En gångväg korsar ytan och leder norrut uppför sluttningen.

Punkthusområdets 8-våningsbebyggelse förstärker höjdyggen. Den saxade planstrukturen medger att natur har sparats mellan byggnadskropparna och längre vyer ges från valda vinklar. Vid Bäverholmen schaktades del av höjden bort när höjden bebyggdes i slutet av 1960-talet.

Gårdsrummen är huvudsakligen placerade mellan byggnadskropparna, men några gårdar har mindre delar på platåer mot naturmark. Gårdarna är enkelt hållna med ett fåtal material och med ett fåtal sittplatser. Asfalt dominerar på gångvägar och vistelseytor, men betongplattor förekommer nära entréer. Gårdarna upplevs delvis povra och förfallna. Kantstenar och trappor är utförda i råhuggen granit. Mot fasaderna ansluter gräsytor.

Park- och naturkaraktärer

I höjdlägen och slänter dominerar naturkaraktären, med berg i dagen, höga tallar, skogsträd så som björk och rönn. Gångbanan är fint inpassad i terrängen och löper omväxlande i halvöppen och sluten terräng. I dalgångarnas möte med bebyggelsen är parkmarken mer öppen

Stångholmsparken, norr om kv. Bäverholmens parkeringsgarage.

med större lövträd och planterade dungar med lönn, lind och björk. De anslutande gårdsrummen har en för tiden typiskt växtval med planterade buskar utmed fasader och i anvisade planteringsytor. Gården med hamlade askar på rad skiljer ut sig som en annorlunda gestaltningsidé, men upplevs förväxt.

Gångstråket Stångholmsstigen mynnar i parkanläggningen Vårbergstrapporna, som möter Vårbergsgången genom centrumanläggningen. Vårbergstrapporna består av tre terrasser med murar och trappor utförda i råhuggen granit med smidesräcken och med grönytor avsedda för planteringar samt en dammanläggning. En av terrasserna har en bronsskulptur, *Födelsen* av konstnären Berto Marklund. Den högklassiga parken av finparkskaraktär har gått mot en gradvis förenkling i planteringarna från perennytor till mer andel gräsmattor, men har rustats upp och getts en ny belysning. En lika viktig komponent är Vårbergstrappornas gradvisa övergång till förädlad natur med sparade fonder i form av hållar och dungar av hassel m.m.

Stångholmsparken utgörs av en långsträckt rektangulär öppen gräsyta belägen mellan angöringsgatan Stångholmsbackarna och ett högre liggande parkeringsgarage. Två trädrader kantar gräsrummet. Inom ytan finns enstaka träd mot kanterna. I parkens östra del finns en lekpark med sittplatser, gungor och en småbarnslek med bl.a. sandlåda. Parken ansluter mot gångstråket Stångholmsstigen i väster.

Vy över underbyggd gård inom kvarteret Bockholmen. Landskapets höjdskillnader återges tydligt i bebyggelsen form och placering.

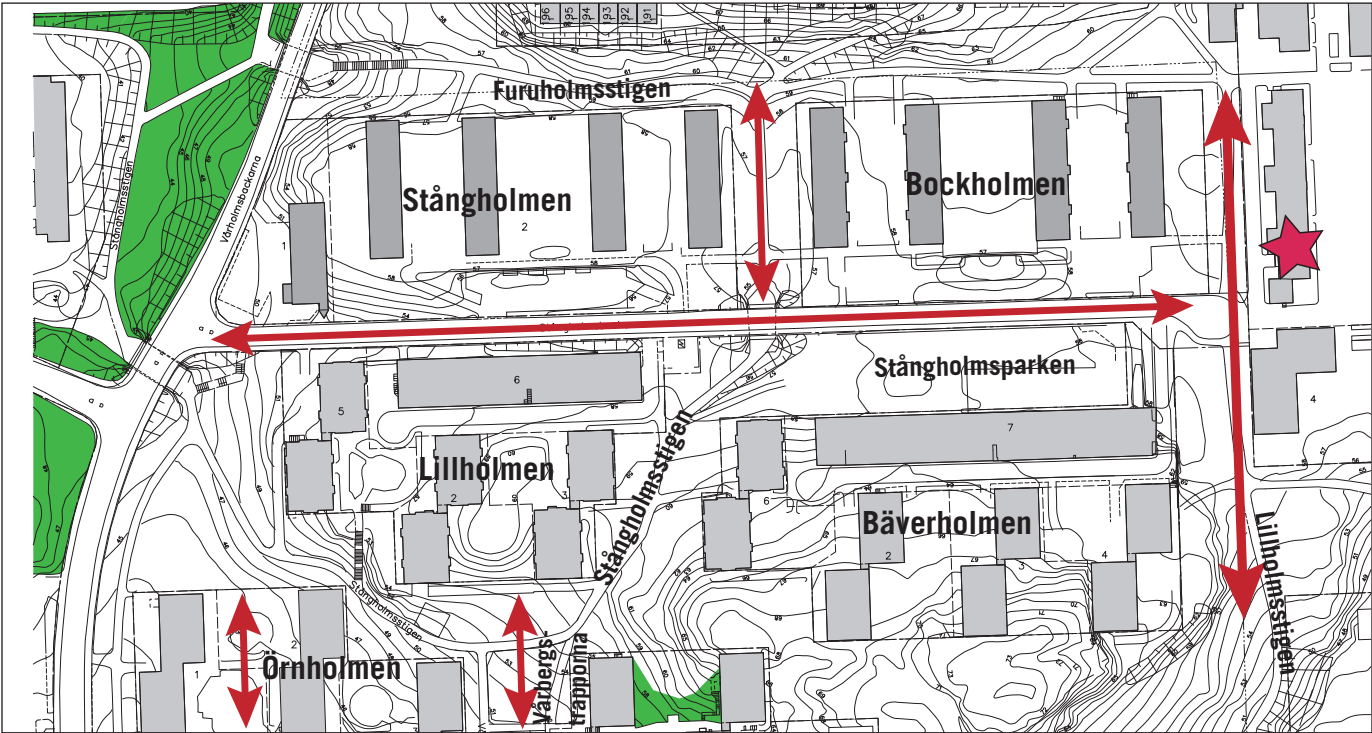

Illustration föreställande utredningsområdets grönska och siktlinjer. De längre siktlinjerna är tydligt lokaliserade till gångstråken.

Utsnitt ur Stockholms klassificeringskarta.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Stockholms stadsmuseums klassificering

Stångholmen 1 - Gul

Stångholmen 2 - Grön

Bockholmen 1 - Grön

Lillholmen 2, 3, 5, 6 - Gul

Bäverholmen 2, 3, 4, 7 - Gul (Bäverholmen 6 - Grön)

Aktuell värdering

Bebyggelsen inom utredningsområdet står som goda exempel på hur fördelningen av mindre byggrätter till privata byggmästare kunde resultera i tydliga bebyggelseenklaver med varierande arkitektoniska uttryck. De har en medveten och stundtals särpräglad arkitektonisk utformning där påkostade material och metoder används för att lyfta fram enskilda byggnadsdelar.

Granittrappor i anslutning till gångvägar, formgjutna betongelement, fasadtegel och ekpartier vid entréerna är exempel på gedigna materialval inom området.

Byggnaderna är mycket väl anpassade till områdets starkt kuperade landskap. Naturmarken har på ett karaktäristiskt sätt sparats och förädlats på höjdparter och otillgängliga platser. Synliga berghällar och fullvuxna träd har ett pedagogiskt och ett starkt miljöskapande värde, och därför ett högt bevarandevärde.

Stångholmen 1

Den f.d. panncentralen bedöms ha ett visst kulturhistoriskt värde som representant för funktionsbebyggelse inom stadsdelen. Den trekantiga skorstenen är kulturhistoriskt intressant då den utgör en vertikal accent i stadsbilden.

Stångholmen 2 och Bockholmen 1

Att på detta sätt placera lamellhus parallellt på rad, och med långsmala gårdar mellan husen, är ovanlig för denna tid. Bostadshusen har en i huvudsak traditionell utformning men särskiljer sig i detaljer, framför allt gällande takfotsomfattningen. De är utformade med god omsorg om material och gestaltning och de är därtill mycket välbevarade. De underbyggda gårdarna och parkeringsgaragen bedöms ingå som komponenter i kvarterens kulturvärden eftersom de utgör delar av en väl gestaltad och planerad helhet.

Den fria visuella kontakten över gårdsplanerna och upp mot slutningen på andra sidan Furuholmsstigen har ett starkt miljöskapande värde.

Lillholmen och Bäverholmen

Punkthusen är väl bevarade och har utformats med stor arkitektonisk omsorg och goda material. Volymerna står placerade på en höjdrygg i landskapet vilket ger dem en exponerad plats i stadsbilden. Kvarterens planstruktur är enhetlig och luftig och medger goda siktlinjer mot höjden och de där medvetet sparade tallarna.

Siluetten med enhetlig planstruktur bildar en tydligt avläsbar och i stadsdelen en dominerande enklav, som förstärker intrycket av höjdryggens resning och närheten till centrum. Siluetten har ett miljöskapande värde.

Principen att koppla samman två punkthus är för tiden ovanlig och förekommer bara på ett fåtal andra platser utanför Vårberg. Denna planstruktur är därmed särskilt kulturhistoriskt intressant. Genom att koppla ihop husen har man skapat skyddade, intima gårdsrum, ofta med storslagen utsikt över södra Vårberg. Husen har ett i förhållande till sina volymer hänsynfullt möte med hållmarken.

De båda parkeringsdäcken söder om Stångholmsbacken bedöms besitta ett visst kulturhistoriskt värde som representanter för bilens betydelse under dåtidens stadsplanering. Som enskilda objekt ter de sig inte gestaltade på ett sådant sätt att de är att betrakta som speciella i jämförelse med liknande anläggningar i Vårberg och staden.

Stångholmsparken

Den lilla kvartersparken är en av få plana parktyper i Vårberg. Den inrymde ursprungligen en cykelbana och en bollplan. Parken bedöms ha ett visst kulturhistoriskt värde då den ligger kvar i sitt ursprungliga läge men har förvanskats och förenklats till sitt uttryck.

Anläggningen är av enkel karaktär och har inte getts en sådan utformning att den kan sägas ha parkhistoriska eller upplevelsemässiga värden.

Principer för ändringar inom utredningsområdet

Följande punkter avser att säkerställa ett bevarande av befintliga kulturvärden, utan att dessa värden påverkas negativt.

Planstruktur

- Siluetten på Lillholmen och Bäverholmen och dess samspel med hållmarken på platån och med den gröna vegetationsfronten framför ska respekteras.
- Tillkommande bebyggelse ska placeras med särskild hänsyn till områdets karaktär.
- Tillkommande volymer bör utgå ifrån befintliga byggnadstypologier.
- Byggnader bör inte placeras dikt mot gata.
- Gångvägarnas mjuka dragning och inpassning i landskapet bör vara fortsatt läsbart som sammanbindande element.

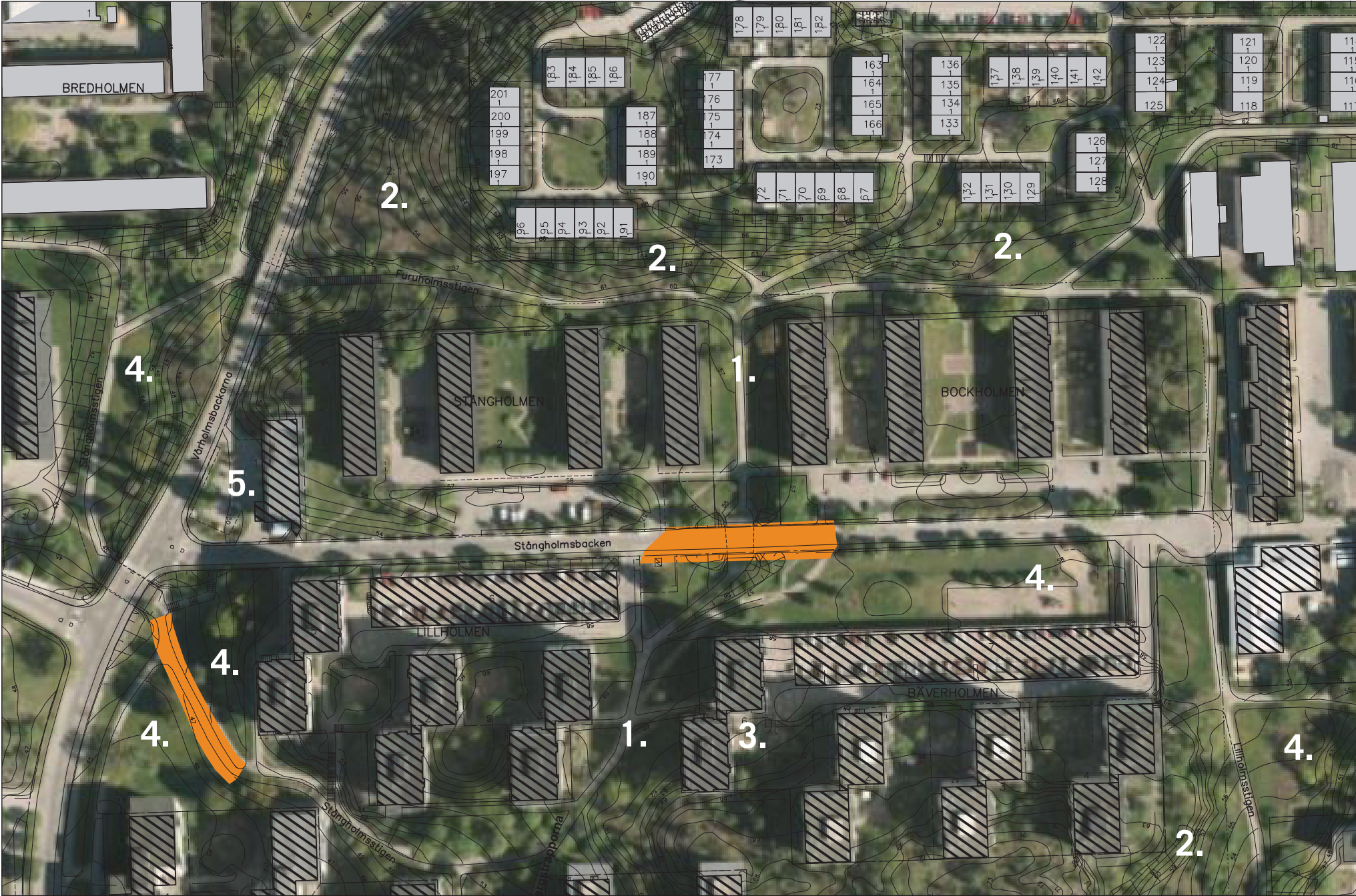
- Beakta tillräcklig breddmått och siktlinjer för att värna Stångholmsstigen och Furuholmsstigens kopplingar mellan enklaverna och vyer mot naturmark.
- Beakta särskilt karaktärsdraget hur enklaverna möter natur i ytterkanterna genom mjukt formade slänter och framförvarande träd

Bebyggelse

- Tillkommande byggnader bör på ett tydligt sätt anknyta till befintlig arkitektur gällande byggnadshöjd, volym, materialval och gestaltning.
- Tillkommande bebyggelse ska följa de topografiska förutsättningarna. Exempelvis bör byggnader som placeras längs Stångholmsbacken tydligt underordna sig punkthusen.
- Bebyggelsen inom Vårberg har en generellt hög materialkvalitet och är uppförd i tydligt urskiljbara enklaver med varierande arkitektoniska uttryck. Tillkommande byggnader bör ta hänsyn till detta karaktärsdrag.
- Tillkommande byggnadsvolymer bör vara enhetligt utformade, med en sammanhållen takfotslinje.

Landskap och vegetation

- Befintliga landskapskaraktärer inom bebyggelseområden som markerats som "känsliga" eller "hög känslighet" ska så långt det är möjligt bevaras. Se karta på nästa sida. Mot naturmark och gångstråk ska terrängen modularas mjukt och gårdar underordna sig rådande parkstruktur.
- Befintliga tallar på höjden ska sparas.
- Tillkommande bebyggelse bör ordnas så att intima och skyddade gårdsrum tillskapas.
- Hållar mot bebyggelse bevaras och sprängning med synliga bergskanter ska undvikas.
- Vårbergstrappornas parkanläggning ska bevaras och stråkets vidare koppling genom området värnas.
- Punkthusområdets branter och hållmark med sin möjlighet till utblickar utgör en tydlig del av landformen inom Vårberg. Förtätningar som leder till att dessa utblickar skymms bör undvikas.

Hög känslighet för ändring Känsligt för ändring Tåligt för ändring

Hög känslighet innebär att mindre ändringar inom området kan genomföras under förutsättning att stor hänsyn visas för platsens karaktär.

Känsligt för ändring innebär att platsens befintliga värden är av sådan art att platsen kan förändras under förutsättning att åtgärden görs med hänsyn till anläggningens övergripande karaktär.

Tåligt innebär att området är av föränderlig karaktär eller har givits en gestalt som saknar tydlig koppling till den kulturhistoriska karaktären. Dessa områden kan med fördel utvecklas så att deras upplevelse- och miljömässiga värden stärks.

Känslighet- och tålighetsanalys

Framtida förändringar inom utredningsområdet bör i struktur och gestaltning anpassas till dess visuella och kulturhistoriska värden. I föregående stycke gavs råd och riktlinjer för hur befintliga kulturhistoriska värden skulle kunna värnas, utvecklas eller förstärkas i en kommande förändringsprocess.

Se kartan tillhörande känslighets- och tålighetsanalysen ovan för en vägledning till hur förändrings-tåliga olika delar av utredningsområdet bedömts vara utifrån ett kulturhistoriskt perspektiv.

Kommentar till känslighet- och tålighetsanalysen

1. Huvudstråket genom området har bedömts ha hög känslighet mot ändringar och därför markerats med rött. Dels för dess stora miljöskapande värden men också för dess betydelse som ursprunglig kommunikationsled från centrum till Vårbergs norra delar. I stråket ingår parkanläggningen Vårbergstrapporna med sina terrasserings och omsorgsfullt bearbetade stendetaljer. Det är av stor vikt att detta parkstråk bevaras.

2. Vidare bedöms landskapselement så som de skogsbevuxna bergssluttningarna norr och sydöst om utredningsområdets bebyggelse ha en hög känslighet för ändring. Dessa platser bör fredas från ny exploatering utifrån sina höga natur- och kulturvärden.

Planstrukturen, med bl.a. parallellt ställda lamellhus och fritt placerade kopplade punkthus, bedöms vara känslig för ändring. Tillkommande bebyggelse bör följa befintlig princip och ligga väl indragen från gatan. Befintlig bebyggelse är väl indragen från gata och stråk, med förädlad naturmark eller grönytor sinsemellan. Planstrukturen är bärare av stadsplaneringshistoriska värden. Förändringar så som ändring i mark, kompletterande bebyggelse eller ombyggnad är möjlig så länge hänsyn tas till befintlig karaktär och ursprungliga kvaliteter tas till vara.

Trafikstrukturen, med särskilt konsekvent utförd planseparering, bedöms vara känslig för ändring. Komponenter i denna struktur är lokalgatorna Vårholmsbackarna och Vårbergsvägen, säckgatan Stångholmsbacken och Stångholms-, Lillholms- och Furuholmsstigen samt gångtunnlar.

Bebyggelsen inom kvarteren Stångholmen 2, Bockholmen 1, Lillholmen och Bäverholmen bedöms vara känsliga för ändring i och med de byggnads- och arkitektoniska värden som de besitter. De bevarar i huvudsak sin ursprungliga karaktär. Denna bedömning inkluderar de underbyggda gårdarna, parkeringsgaragen samt ytorna mot Stångholmsbacken inom fastigheterna Stångholmen 2 och Bockholmen 1. Parkeringsdäcken inom kvarteren Lillholmen och Bäverholmen bär visserligen på vissa kulturhistoriska värden men inte av sådan art att det motiverar en högre klassning.

3. De två kopplade parhusen inom kvarteret Bäverholmen 6 bedöms ha en hög känslighet för ändring då de är särskilt väl bevarade.

4. Områden som bedömts vara tåliga för ändring utgörs i huvudsak av större sammanhängande grönytor med växtlighet av enkel karaktär. Hit räknas även Stångholmsparken. Parkytan har ett visst kontinuitetsvärde eftersom den ligger kvar i sitt ursprungliga läge men är förändrad i form och innehåll. Den rymde ursprungligen en cykelbana och en fotbollsplan.

5. Den f.d. panncentralen inom kvarteret Stångholmen 1 bedöms vara tålig för ändring. Den karaktäristiska skorstenen är intressant ur kulturhistoriskt perspektiv och utgör en vertikal accent i stadsbilden. Samtidigt är panncentralen i sig kraftigt ombyggd och förändrad till sin karaktär.

KÄLLOR

Tryckta källor

Andersson, Thorbjörn & Caldenby, Claes (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Byggforskningsrådet, Stockholm, 1998

Movilla Vega, Daniel (red.), *99 years of the housing question in Sweden*, First edition, Lund, 2017

Pålsson, Ann (red.), *Parkstaden: Stockholms landskap och stadens rum*, Första upplagan, [Lund], 2017

Reinar, Dag Arne & Westerlind, Ann Mari, *Kulturmiljöanalys: en vägledning för användning av DIVE*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2009

Reppen, Laila & Vidén, Sonja, *Att underhålla bostadsdrömmen: kvaliteter och möjligheter i flerbostadshus från åren 1961-1975*, Formas, Stockholm, 2006

Samuelsson, Nilsson (red.), *Förändra varsamt: vägledning vid ombyggnader av rekordårens bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2004

Stahre, Nils-Gustaf, *Stockholms gatunamn*, 3., utök. och rev. uppl., Stockholmia, Stockholm, 2005

Stockholm. Stadsplanekontoret, *Generalplan för Stockholm 1952 = A general plan for Stockholm 1952*, Stockholms stadsplanekontor, Stockholm, 1952

Söderström, Göran & Bernhardsson, Siv (red.), *Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden*, Stockholmia, Stockholm, 2003

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

Otryckta källor

Arkiv

Stockholms stadsmuseum, Stockholmskällan/Digitala stadsmuseet - Historiska kartor, äldre fotografier, textmaterial

Lantmäteriverket - Historiska kartor

Stockholms byggnadsnämnds arkiv - Äldre ritningsmaterial, äldre detaljplaner och planbeskrivningar

Stockholms universitet - Historiska kartor

Riksarkivet - Generalplan

Internet

Arkitektregistret - ArkDes register över arkitekter verksamma i Sverige

Fornsök, FMIS, Riksantikvarieämbetet - <https://www.raa.se/hitta-information/fornsok-fmis/>

Promenadstaden - Översiktsplan för Stockholm - <http://vaxer.stockholm.se/tema/oversiktsplan-for-stockholm/>

Stockholmskällan - Historiskt kartmaterial, <https://stockholmskallan.stockholm.se/>